

Pukovnik u penziji
profesor BOŽIDAR LUKIĆ

Osvrt na neka stanovišta u članku „Rat kao sastavni deo politike“

U članku »Rat kao sastavni deo politike« na pitanje istaknuto u podnaslovu članka: »Da li je Klauzeviceva definicija rata i danas dovoljna«¹, autor puk. dr Mensur Ibrahimpašić daje odmah i odgovor — da je nedovoljna. Za tu svoju konstataciju navodi novonastale činjenice koje u Klauzevicevo vrijeme nisu uopšte postojale. Te su činjenice, kaže, uticale da rat kao oblik društvenog sukoba, poprimi suštinski nove karakteristike koje nameću i promjenu sadržaja pojma rata i podvlači da su one, u današnjem svijetu, odnos rata i politike obogatile kvalitativno novim vidom uticaja rata na politiku. On kaže: U današnjoj stvarnosti rat je i nadalje produženje politike nasilnim sredstvima...« Ali autor ističe kao novu bitnu karakteristiku rata koja ga, po njemu, razlikuje od ranijih ratova, »njegovo svakodnevno uticanje kao moguće pojave na politiku« što ga čini sastavnim dijelom politike, a što u Klauzevicevom vremenu po autoru, nije bio slučaj.

U te nove uticaje koji mijenjaju suštinsku karakteristiku savremenog rata Ibrahimpašić nabraja: nuklearno i drugo oružje za masovno uništenje, nedeljivost mira, detant, ravnotežu snaga, vojnoindustrijske komplekse, nove mogućnosti otpočinjanja ratnih operacija, dominacija vojnih istraživanja u nauci. Njih, kao i neke druge, on razrađuje u nekoliko poglavlja o oblicima ispoljavanja rata kao sastavnog dijela politike, koje po njemu mijenjaju tu suštinu. Članak završava poglavljem pod naslovom: »Da li je termo-

¹ »Vojno delo« br. 2/82, str. 161.

nuklearni rat produženje politike?» To je, u stvari, osnovno pitanje čitavog ovog problema koji Ibrahimpašić podvrgava pod pojam rata kao društveno-istorijske pojave uopšte, pa stoga dovodi u pitanje održivost Klauzeviceve definicije.

Da bih dao odgovarajući osvrt na neka Ibrahimpašićeva stano-
višta u članku, sa kojima se ne slažem, moram se, posebno u počet-
ku, u nešto većoj mjeri poslužiti citatima iz pomenutog članka koji
često i sami bez ikakvog komentara opovrgavaju neka od tih stano-
višta.

Nastavljajući svoju misao Ibrahimpašić doista kaže: »I u vre-
menu u kome je Klauzevic definisao rat kao produženje politike
drugim sredstvima, rat nije bio samo to. Bio je on činilac politike i
tada. Klauzevicu nije promakla ta činjenica. On nju uviđa i piše o
uticaju rata na politiku, naročito obraćajući pažnju na činjenicu da
politika mora uvažavati zakonitosti oružane borbe kao posebnu vrs-
tu društvenih zakonitosti. A kada se uticaj rata na politiku posmatra
samo u toj relaciji, taj uticaj ostaje samo aspekt rata kao produžet-
ka politike«². Dakle, on utvrđuje najpre da Klauzevic obraća paž-
nju na činjenicu da je rat činilac politike i da utiče na politiku, is-
tičući kao posebno, uticaj zakonitosti oružane borbe, a zatim, tu istu
činjenicu u cjelini svodi na uticaj zakonitosti oružane borbe na po-
litiku, kao jedini aspekt odnosa politike i rata.

Onome koji je proučio Klauzevicevo djelo biće odmah jasno,
da je to uprošćavanje Klauzevicevog pogleda na odnos rata i politi-
ke jer je on mnogo šire postavio taj odnos. Zahtijevalo bi mnogo
prostora citiranje mnogih Klauzevicevih postavki koje ovo potvr-
đuju, a dovoljno je navesti neke od njih, kao na primjer: »Ova se
sinteza sastoji u *shvatanju da je rat samo deo političkih odnosa;*
dakle, nikako nešto samostalno«.³ Ili postavku izvučenu iz anali-
ze vezane za odnos snaga: »Nađe li sada jedan ili drugi da se u
svakom računu unekoliko prevario, da nije nešto jači od neprija-
telja kao što je želeo, već da je, štaviše, slabiji, onda u tom tre-
nutku obično nedostaje novca i svih drugih sredstava, a nema ni
dovoljno moralne pobude za veću energiju. Traži se, dakle, izlaz
kako se može... Ako se već jednom dopusti ovakav uticaj političke
svrhe na rat, kao što se i mora dopustiti, onda nema više nikakvih
ograničenja i mora se pasti i na takve ratove koji su po sebi samo
pretnja protivniku i pusto pregovaranje«. I na kraju stava: »Cela
ratna vještina pretvara se u čistu obazrivost, i ova će se, uglavnom,

² Isto, str. 162.

³ Karl fon Klauzevic: *O ratu*, »Vojno delo«, Beograd, 1951, str. 521.

starati da se poljuljana ravnoteža odjednom ne obrne u našu štetu, a polurat ne pretvori u potpuni rat«.¹ Moglo bi se gotovo reći kao da je pisano za današnje odnose.

Analizirajući nove okolnosti Ibrahimpašić (na str. 163) kaže »... jer rat kao moguća pojava, odnosno kao mogućnost upotrebe savremenih sredstava za vođenje rata, uslovljava postojanje za čoveka i društvo više *bitnih* problema nepoznatih prethodnim epohama«. Činjenicu da u različitim epohama vladaju različite okolnosti i da na drugi način djeluju i utiču na odnos rata i politike Klauzevic, ne samo što nije poricao već je to i eksplicitno tvrdio. I završavajući istorijski pregled i ukazujući da nije imao za cilj da za svako doba, na brzu ruku, dâ nekoliko načela o ratovanju, već da pokaže »kako je svako doba imalo svoje sopstvene ograničene uslove, svoje sopstvene predrasude«, za svoje doba ratovanja kaže: »Ali ovo ratovanje uslovljeno naročitim prilikama država i vojne sile, mora, ipak da nosi u sebi nešto još opštije ili štaviše, sasvim opšte, čime će teorija pre svega da se bavi. Teorija će, dakle, ispitujući, raščlanjujući i sređujući stvari, imati uvek u vidu raznolikost odnosa koji uslovljavaju rat, i davaće njegove glavne smernice tako da u njemu nađu mesta i zahtevi vremena i datog trenutka«.⁵

Iako je i tada po Klauzevicu rat bio činilac politike Ibrahimpašić u čitavom svom izlaganju nastoji da nas uvjeri u to da je Klauzevic svodeći sve samo na oružanu borbu, ostao pri stavu da je rat samo produžetak politike. Međutim, kako kaže autor, savremeni rat, zbog brojnih činjenica »koje u vreme Klauzevica nisu postojale ni u ljudskoj mašti« i koje »na bitno nov način obogaćuju uticaj rata na politiku«,⁶ čine taj savremeni rat sastavnim dijelom politike.

Ne tragajući za drugim, širim Klauzevicevim obrazloženjima i stavovima, iz navedenih citata vidi se da je Klauzevic i onda, »majući u vidu raznolikost odnosa koji uslovljavaju rat« imao u vidu rat kao sastavni dio politike, a ne samo kao njen produžetak, u što nas Ibrahimpašić želi da uvjeri. Klauzevic je te raznolikosti koje uslovljavaju rat vezivao za svako od minulih vremena kao njihovu konkretnu karakteristiku. Time je i u domenu vlastitog klasnog opsega ispoljio dijalektički pristup tumačenju rata kao društvene pojave u njegovoj razvojnoj komponenti u skladu sa razvojem društva kao šireg okružja rata. Kao što je poznato, Klau-

⁴ Isto, str. 511 i 521.

⁵ Isto, str. 511.

⁶ »Vojno delo« br. 2/82, str. 162.

zevic je bio savremenik Hegela. Stoga se odsustvo kompleksne klasične suštine rata u Klauzevicevoj teoriji dijelom može pripisati Hegelovom uticaju i uticaju njegovog idealističkog filozofskog sistema.

Za Ibrahimpašića je samo savremeni rat postao sastavni dio politike⁷ i to zbog bitnog načina njegovog ispoljavanja tj. njegovog svakodnevnog uticaja na politiku. Kao da u prethodnim epohama nije bilo kretanja i razvoja, međusobnog uticaja rata i politike i kao da su ratovi u njima, uključujući i drugi svjetski rat, bili sušta kopija jedan drugoga. I ratovi ranijih epoha bili su izraženi u sili a sila u politici klase koja vodi rat, pa su zavisno od stepena razvoja društvenih odnosa toga vremena, bili sastavni dio politike i na nju uticali. Ako je nesumnjivo da je određen stepen međuzavisnosti rata i politike postojao uvijek, da li se onda ratovi mogu okvalifikovati samo kao produžetak politike. U pragmatiskom smislu gledano, sa izuzetkom obostrano uništavajućeg rata, oni to jesu, ali nisu isključivo i puko dodatno sredstvo koje politika uzima samo da bi se s njim »produžila«, već se na određen način njime i izražava kao svojim sadržajem.

Ibrahimpašić svodi Klauzevicevu postavku, sa aspekta uticaja rata na politiku, samo na zakonitosti oružane borbe, a time i na jedino moguću aspekt rata kao produžetka politike. Međutim, to ne kaže za svoju tezu, već djelimično citiranu, koja bi se mogla na isti način okvalifikovati jer i u njoj sve te nove činjenice neposredno utiču na moguću oružanu borbu. »Pod uticajem tih činjenica nastao je još jedan bitan način ispoljavanja rata kao društvene pojave, tj. njegovo svakodnevno uticanje kao moguće (virtuelne) pojave na politiku, što znači kao neposredna mogućnost upotrebe savremenog oružja u razrešavanju društvenih mogućnosti« (podvukao B. L.). Za razliku, dakle, od Klauzevica, koji rat smatra činiocem politike i koji prema tome priznaje uticaj rata na politiku, ovdje je samo dodato »svakodnevni uticaj na politiku, i mogućnost neposredne upotrebe oružja«. Podvučena je suštinska karakteristika po kojoj Ibrahimpašić savremeni rat smatra i sastavnim dijelom politike, implicite ubraja u svoja teorijska otkrića, iako to izričito nigdje ne tvrdi.

Svesti tako, naučno neprihvatljivo, problem na mjeru koja autoru odgovara, a onda na tome razvijati svoja stanovišta, kao što u ovom slučaju čini Ibrahimpašić, ne doprinosi, po mom mišljenju rasvjetljavanju naučne istine u temi postavljenoj člankom. Bogatstvo činjenica vezanih za pojmove rata i mira kojima je ispunjena savremena politika, za razliku od ranijih vremena, pa čak i ne tako davno završenog drugog svjetskog rata, stvar su ovog vremena u

⁷ Isto, str. 163.

kojemu živimo. Ako i nisu isti po svom sadržaju, oni su po svom odnosu prema politici približno isti kao i ratovi nekog prošlog vremena u odnosu na tu politiku čiji su produžetak oni značili. Time, dakle, ove činjenice nikako ne daju za pravo nikome da zbog vidno izraženih razlika, u pogledu kompleksnosti i složenosti, ovaj savremeni rat smatra i sastavnim dijelom politike a prošle ratove kao jednostavnije društvene pojave samo kao njen produžetak.

Ibrahimpašić posvećuje veliki dio prostora tim »činjenicama« u koje nabraja: hladni rat, specijalni rat, blokovi, trka u naoružavanju, vojne institucije, specijalne snage itd. i nasuprot tome: miroljubiva politika, nesvrstanost, detant, razoružanje itd. Moglo bi se tome čak i dodati, da je savremena politika gotovo zasićena tim »činjenicama« da se one ne razmatraju samo sa vojnonaučnog aspekta, čak pojedine mnogo više sa drugog aspekta; da se nalaze ne samo u vojnim i drugim naučnim časopisima već i u dnevnoj i revijalnoj štampi i drugim sredstvima javnog informisanja, ali to sve ne znači da su time i tek sada stvoreni uslovi da taj rat postane i sastavni dio politike. I u politikama ranijih epoha toga je bilo. Svakako manje i različito po epohama od najstarijih do zaključno sa drugim svjetskim ratom, i ni za jednu nije bila propisana neka mjera koliko treba u njoj da bude tih »činjenica« vezanih za rat da bi rat postao njen sastavni dio.

U raznim publikacijama našim i stranim osjećala su se, pa se i dalje osjećaju, neusaglašena stanovišta raznih autora u tome, da li se ta Klauzeviceva definicija po kojoj je rat produžetak politike drugim sredstvima, može primjeniti i na savremeni, termonuklearni, obostrano uništavajući rat. I dok je kod jednih ona i dalje na snazi i za termonuklearni kao i za svaki drugi rat, kod drugih je, u odnosu na termonuklearni izgubila svaku vrijednost. Posebno je u tumačenju ovoga uočljiva kontradiktornost u nekim univerzitetskim udžbenicima o opštenarodnoj odbrani.

Očigledno da su oba ova stanovišta, po mom uvjerenju, pogrešna tj. prvo, da je i termonuklearni, obostrano uništavajući rat kao i svaki drugi, produžetak politike i drugo, da je njime ta poznata Klauzeviceva definicija, u odnosu na savremeni rat uopšte, izgubila svaku vrijednost. Pogrešna zato, jer po Klauzevicu »...rat se ne može nikada odvojiti od političkih odnosa, i ako se ovo ma gde desi teorijski, prekinuće se tako reći svi konci takvih odnosa i ostaće samo jedna stvar, besmislena i besciljna«⁸ (podvukao B. L.).

Klauzevic dakle, nije zamišljao kao produžetak politike onaj rat koji se odvaja od politike. On je tako nešto, u vremenu u kojemu

⁸ »Vojno delo« br. 2/81, str. 60.

je živio, zamišljao samo kao neku teorijsku mogućnost bez cilja i smisla. »*Da političko gledište potpuno prestane sa početkom rata, moglo bi se zamisliti samo kada bi ratovi iz čistog neprijateljstva bili borba na život i smrt; ovakvi kakvi su, oni su samo odraz same politike*«⁹ (podvukao B. L.).

Kao što se vidi, Klauzevic ne zamišlja nikakve druge ratove osim »ovakvih kakvi su« a oni nijesu ništa drugo do »odraz same politike«. Prema tome, neki drugi »ratovi« koji bi proizišli iz čistog neprijateljstva i predstavljali borbu na život i smrt, moglo bi se, po njemu, zamisliti samo teorijski, ali kao takvi oni ne bi imali nikakve veze sa politikom pa samim tim, u nemogućnosti da ostvare njene ciljeve, ne bi ni predstavljali njeno sredstvo ni produžetak.

Klauzevic je, dakle, rekao sve što je potrebno da se vidi da je rat sastavni dio politike i da je neodvojiv od političkih odnosa. Jedino bi mu se moglo zamjeriti što je tada, moguće odvijanje takvog rata, zamislio jedino kao teorijsku mogućnost, a da je nije predvidio i kao realnu u nekom, u dalekoj budućnosti termonuklearnom, obostrano uništavajućem ratu. Ovo zbog toga što je takav rat apsolutno odgovarajući njegovoj »besciljnoj i besmislenoj stvari« u kojoj se, kako to Klauzevic kaže i kidaju svi konci takvog rata sa politikom, tj. u kojoj on prestaje biti produžetak politike. Do tada je on samo, kaže Klauzevic »pretnja protivniku i pusto pregovaranje«.

Jasan, nedvojben i najupečatljiviji primjer Titovog odnosa prema savremenom uništavajućem ratu, jeste poznati citat iz njegovog govora u Bandungu po kome »slijepa snaga ratnih mašina naoružanih tim oružjem (nuklearnim — B. L.), iskočila je iz okvira klasičnih računica koje su rat smatrale produženjem spoljne politike drugim sredstvima. Zamišljeno kao najmoćnije oružje pobjede, ono se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopšteg poraza, kao oružje rata bez pobjednika.«

Na osnovu ovog Titovog stava nedvosmisleno slijedi zaključak da termonuklearni obostrani uništavajući rat nije produžetak politike. Termonuklearno oružje, zamišljeno kao oružje pobjede, pokazalo se kao oružje razaranja i *sveopšteg poraza bez pobjednika*.

Međutim, ne navodeći konkretni izvor, već zaključujući uopšteno, Ibrahimpašić kaže: »Iz celine Titovih razmatranja o ratu proizlazi da on definiciju po kojoj je rat produženje politike drugim sredstvima smatra nepotpunom za objašnjenje rata kao savremene pojave«. Ibrahimpašić kaže da Tito tu definiciju ne odbacuje niti joj osporava naučnu vrijednost ali, kaže, da je dovodi u odnos prema

⁹ Klauzevic: *Isto*, str. 251.

društvenoj stvarnosti savremenog svijeta, u kojoj »postoje neke činjenice koje ta definicija nije uzimala u obzir budući da kao takve nisu ni postojale u vremenu njenog nastanka«. Ibrahimpašić od činjenica koje Tito otkriva navodi dvije, koje definiciju čine nepotpunom i uskom: (1) nova sredstva za vođenje rata koja tada ni u mašti nisu postojala i 2) nastojanje realnih uslova da se rat zauvijek isključi kao sredstvo politike.¹⁰

Za potvrdu prve činjenice Ibrahimpašić navodi pomenuti citat iz Titovog govora u Bandungu što, po mom mišljenju, teorijski nije korektan postupak. Prije svega, zato što definiciju rata kao produžetka politike ni klasici marksizma pa ni Tito kao savremenik nisu dovodili u pitanje, jer njenu održivost nije moglo da izmijeni nikakvo novo ratno sredstvo od Klauzevica do danas, jer nijedno nije mijenjalo suštinu rata kao sredstva politike za ostvarenje njenih ciljeva. Ona je ostala takva kakva je, neokrenjena i aktuelna i u ratu između Irana i Iraka, koji je u toku, u kojemu su u primjeni najmodernija sredstva i ostaće i dalje u svakom drugom koji bude predstavljao sredstvo politike kojim se ona produžava za moguće ostvarenje postavljenog cilja.

Sasvim je drugi odnos kada je u pitanju termonuklearni, obostrano uništavajući rat. Taj rat nije sredstvo. On odavno nije više produženje politike. Prema tome, smatram, da je nepravilno uzimati ovaj Titov citat iz govora u Bandungu koji se odnosi na ovaj rat za dokaz navodnog Titovog kritičkog odnosa prema Klauzevicevoj definiciji važećoj za rat kao sredstvo politike uopšte.

Ni drugu činjenicu kojom dovodi u pitanje Klauzevicevu definiciju rata kao produžetka politike drugim sredstvima Ibrahimpašić takođe neuspješno pokušava da izvede iz Titovog stava, koji smo već citirali.¹¹ Ukazujući na koegzistenciju kao na jedini izlaz u savremenim uslovima, jer drugi putevi vode u konstantni hladni rat, kretanja ivicom rata i najzad pravi rat, koji bi vodio u potpuno uništenje, Tito ne čini ništa drugo do potvrđuje rečeno u prethodnoj definiciji riječima: »Upravo zbog toga (uništenja — B.L.), danas više nije dovoljno definisati rat kao 'nastavak politike drugim sredstvima'...«, jer on to više nije; i dalje: »Orijentacija na rat za rješavanje međunarodnih sporova (svakako na rat i ratove uopšte, koji danas vode takvom ratu potpunog uništavanja o kojem Tito u kontekstu govori — B.L.), postaje sastavni dio politike koja više nije sposobna da 'ubjeđuje' drukčije nego prijetnjom ili upotrebom sile«. Do sada je, dakle, bila sposobna da »ubjeđuje« i drukčije a sada više ne,

¹⁰ »Vojno delo« 2/82, str. 167.

¹¹ Isto, str. 168.

sem prijetnjom ili upotrebom sile koja, naravno, vodi u takav, uništavajući rat.

Sasvim je izvjesno da Tito u citiranoj izjavi (u Bandungu) govori o ratu u kojem ne bi bilo pobjednika. On svakako misli da bi u međusobnom uništenju i jedna i druga strana bile pobjeđene. Očito je, dakle, da Tito govori i misli o termonuklearnom, obostranom uništavajućem ratu. Međutim, Ibrahimpašić ovu sasvim jasnu Titovu misao o termonuklearnom ratu uopštava na sve pa i na konvencionalne ratove u kojima su i jedan i drugi ostajali zdravi i čitavi, pa kaže: »Po tome što u njemu ne bi bilo pobjednika, termonuklearni rat nije istorijski nova pojava. Takvih ratova bilo je i do sada. To su oni ratovi u kojima su zaraćene strane obostrano dolazile do zaključka da nisu u stanju ostvariti željene ciljeve, da je dalje vođenje rata necelishodno, pa su ga završavali za obe strane prihvatljivim nagodbama«. ¹² Smatram da ovoj analogiji nije potreban nikakav komentar. Sasvim je jasno da je Ibrahimpašić za dokaz svoje teze o neodrživosti Kluzeviceve definicije o ratu uopšte kao produžetku politike uzeo Titov stav o termonuklearnom ratu kao ratu bez pobjednika, kao sveuništavajućem ratu, koji ne može biti sredstvo politike. Doslednije tumačenje Titovog stava pokazuje da je Tito mislio na ovu vrstu rata, ne na rat uopšte.

Da bi dokazao da i opšti termonuklearni, obostrano uništavajući rat predstavlja produženje politike, odnosno da bi obezvrijedio stanovište onih koji tvrde suprotno, Ibrahimpašić kaže slijedeće: »... jedan deo naših autora (a i stranih) stoji na stanovištu da takav rat nije produženje politike. Takav zaključak izvode na osnovu pve dve premise: prvo, da bi u slučaju opšteg termonuklearnog rata došlo do odvajanja politike od rata, i drugo, da bi se njime politika gasila«. ¹³

Obrazlažući navedene premise, Ibrahimpašić za prvu pita: šta može da znači to odvajanje rata od politike i odgovara da »jedino može da znači da je u pitanju rat u kojem zaraćene strane nisu politički subjekti i koji nema politički cilj kao svoju svrhu. Samo pod tim uslovima moguće je postojanje rata kao oblika društvenog sukoba odvojenog od politike.«

»Da li takav rat može zaista postojati« pita se on, i odgovara da može za onoga koji polazi »sa stanovišta biologističko-organske teorije o ratu... po kojoj je rat jedan od oblika ispoljavanja 'nagona za samoodržanje' ... Međutim, pozitivan odgovor nije mogućan sa stanovišta marksističke teorije o ratu«. Pri tom, po već ispoljenoj tendenciji prevođenja na »ravan« koja njemu odgovara za obradu,

¹² Isto, str. 181.

¹³ Isto, str. 178.

prevodi taj obostrano uništavajući rat na oružani sukob uopšte, da bi na osnovu »marksističke teorije o ratu« ukazao na to da takav sukob u kojemu »subjekti tog sukoba nisu politički subjekti i koji nema politički cilj... jeste pojava koju ne obuhvata *nijedno marksističko određenje rata*« (podvukao B. L.). A odmah, u nastavku, kaže: »To ne znači da marksistička teorija negira postojanje ili mogućnost postojanja takvih oružanih sukoba«. Pritom, kao primjere za ovo navodi: porodične obračune, sukobe mafija i dr. Tako Ibrahimpašić, uz poziv na »marksističku filozofiju« koja se ovdje ni u jednom slučaju nije pojavila kao neki naučni oslonac već kao poštapalica, svodi ovaj termonuklearni obostrano uništavajući rat na postulat porodičnih obračuna, sukoba mafija i dr.

Tako su svi oni, koji su na stanovištu da savremeni termonuklearni, obostrano uništavajući rat, svojim početkom kida konce sa politikom, prestaje biti njeno sredstvo pa time i njen produžetak, u potpunoj nesaglasnosti sa postojećim priznatim pojmovnim određenjima rata u današnjoj marksističkoj teoriji, budući da njeni autori nisu ni pokušali suprotno dokazati«. Ovo zbog toga što, po Ibrahimpašiću, nisu izvršili prethodnu »marksističku redefiniciju pojma rata koji bi svojim obimom obuhvatio i oružane sukobe čiji subjekti nisu politički subjekti (podvukao B. L.), porodični obračuni, krvna osveta, obračuni mafija.

Umjesto odgovora na sve ove teorijske nedoslednosti uputićemo čitaoca na stanovište Ibrahimpašića, po kome se, naravno, takav rat ne odvaja od politike i ne prestaje biti njeno sredstvo. To on iznosi u svojoj knjizi »Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata«. Na str. 90, posle istaknute povezanosti svijeta na svim poljima i zajedničke opasnosti za sve narode ugrožene ratom, piše i » — rat objektivno sve više gubi svojstvo sredstva kojim se mogu rešavati društvene protivurečnosti«. Ili, na str. 76 gdje »... rat kao sredstvo politike dolazi sve više u sukob sa politikom kao ciljnom svrhovitom delatnošću...«

U čemu se sastoji ta mjera po kojoj on nije još prestao biti već »sve više prestaje biti« sredstvo politike, zaista u ovom slučaju nije bitno jer je jasno da to »sve više« ima svoj kraj a time i trenutak u kojemu prestaje to biti.

Prirodno je da, čim rat prestaje biti sredstvo politike, da se ona od njega, odnosno on od nje, odvaja. Istorija je pokazala da su svi ratovi vođeni do današnjeg dana, bez obzira na njihov ishod (kod osvajackih, najčešće, neuspjeh), bili produžetak politike, dok će taj koji, za razliku od njih, iskače iz kolosjeka računica tih politika, ukoliko do njega dođe, prestati to biti. Ovo ne samo zbog toga što

politika njime ne bi mogla ostvariti svoj cilj već u prvom redu što bi i sebe uništila. Logično je da će on, nalazeći se u sastavu politike koja je sve učinila da od njega stvori sebi uspješno sredstvo, u takvom slučaju ostati u njenom krilu i u njemu vegetirati za, po Klapčeviću, »prijetnju protivniku i pusto pregovaranje«, kao »oružje rata bez pobjednika« — Tito.

Analizirajući drugu premisu koju je postavio a po kojoj se, prema autorima pomenutog stanovišta, kao posledica obostranog uništenja, besmislenosti i iracionalnosti rata, politika gasi, Ibrahimpašić, opet svodi termonuklearni uništavajući na klasične ratove, govoreći da je takvih, iracionalnih ratova bilo i do sada, a kao dokaz za to navodi ratove Turske imperije i Hitlerovog Trećeg Rajha. Ovo je, naravno, neodrživa komparacija jer u tim ratovima nije dolazilo do obostranog uništenja već se u njima politika produžavala, bez obzira na njihov ishod. U istom smislu, a da bi dokazao da je do sada bilo i ratova bez pobjednika, svodi taj obostrano uništavajući rat na neki rat u kojemu su se, kao što je već rečeno, oba protivnika dogovorila da dalje ne ratuju, i tako, pomireni, produžili svoju doratnu politiku.

Međutim, ono što je sporno, kaže Ibrahimpašić, jeste odgovor na pitanje: »Šta je, društvena suština te iracionalnosti? Prema tezi o termonuklearnom ratu kao ratu u kojemu se politika gasi, društvena suština te iracionalnosti je da takav rat prestaje biti politička pojava.«¹⁴ Dalje, ukazujući na to da ta teza nije korektna u epistemološko-metodološkom smislu jer, tvrdeći samo da takav rat nije nastavak politike, ne određuje ga pozitivno već negativno ako ne kaže kakva je to pojava ako nije, kao u njegovom zaključku, politička.

Kao odgovor na ovo, smatram, da bi bilo bez smisla vraćati se na kvalifikaciju takvog rata, koji kida konce sa politikom i prestaje biti njeno sredstvo, i određivati mu kakva je to pojava ako nije politička. Kad on, započinjanjem, prestane biti sredstvo politike, a kao što smo vidjeli, i po Ibrahimpašiću, gubeći »sve više svojstvo sredstva« prestaje to biti, onda je, vjerovatno, takvo saznanje irelevantno. Ovo tim prije što je i u već pomenutoj knjizi Ibrahimpašić napisao: »Prema tome, pokazalo se da bi neposredna primena nuklearnog oružja, tj, vođenje nuklearnog rata kao produženja politike oružanom borbom, nosila u sebi realnu opasnost da tu politiku učini apsurdnom, *iracionalnom*, i to ne samo sa stanovišta postizanja cilja rata već i sa stanovišta fizičkog opstanka ljudske vrste.«¹⁵

¹⁴ Isto, str. 181.

¹⁵ Dr Mensur Ibrahimpašić: Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata, VIZ, Beograd 1977, str. 75.

Na kraju Ibrahimpašić kaže, da je bitna slabost te teze u tome »što prenebregavajući izložene činjenice pogrešno definiše društvenu suštinu iracionalnosti termonuklearnog rata, stvarajući privid o termonuklearnom ratu kao političkoj pojavi«.

Ovo je, smatram, iskonstruisano da bi se na kraju, naglasila »bitna slabost te teze«. Za potvrdu svog stanovišta da je i termonuklearni, obostrano uništavajući rat produžetak politike, Ibrahimpašić je kao poentu dao definiciju: »Društvena suština iracionalnosti termonuklearnog rata je u tome što bi ona bila krajnji domet otuđenosti čoveka kao političkog čoveka i društva kao političkog društva, tj. takve političke otuđenosti čoveka i društva koja ih vodi u njihovo samouništenje«.

Iz toga, ako društvo, zavisno od njegovog odnosa prema termonuklearnom oružju, uspe »da prevlada politiku kao otuđenu silu spremnu da posegne i za termonuklearnim oružjem kao sredstvom za ostvarenje svojih ciljeva«, sačuvaće sebe, a ako ne uspe osudiće sebe na samouništenje.

Proizlazi dakle, da za njega rat kao društveno-istorijska pojava nije sredstvo kojim politika ostvaruje svoj cilj. Rat je po njemu, u biti svake politike, bila ona otuđena ili neotuđena, pa se ona i ne produžava njime kao sredstvom. Sredstvo kojim se produžava, po njemu, jeste oružje, u ovom slučaju termonuklearno, i od karaktera tog sredstva zavisi da li je ona racionalna ili iracionalna.

Međutim, ako je politika kondenzovani izraz ekonomike (Engels) onda rat može biti samo njeno sredstvo izraženo u snazi oružja kojim se služi, produžava ili samoubilački uništava. Prema tome, bilo bi, po mom mišljenju, naučnije u međusobnom odnosu postaviti neoružje kao sredstvo, rat, politiku neotuđeno društvo i čovjeka već ekonomiku, njen kondenzovani izraz politiku i njeno sredstvo rat, pa se zapitati koja je to ekonomika koja će, umjesto da uzme odgovarajuće sredstvo koje će je sačuvati, proširiti i obogatiti, uzeti ono kojim će sebe pretvoriti u zgarište. Jer, »politička namjera je svrha, rat je sredstvo, a sredstvo bez svrhe se ne može nikada zamisliti.«¹⁶

Mogli bismo se zapitati kakvu svrhu za neko društvo ima definisanje društvene suštine rata, koji bi to društvo, bilo ono politički otuđeno ili neotuđeno, odveo u uništenje?! I, makar da se ne odnosi konkretno na ovu oblast već na revolucionarni razvoj, rekao bih da bi se i na ovo mogla primjeniti Engelsova deviza po kojoj: »... krajnje uzroke svih društvenih promena i svih političkih prevrata ne treba tražiti u glavama ljudi... nego u promenama u načinu proiz-

¹⁶ Klauzevic: Isto, str. 54.

vodnje i razmene; ne treba ih tražiti u *filozofiji* nego u *ekonomiji* date epohe.«¹⁷

Prvi put je, na jednom istorijskom skupu naroda (u Bandungu), vizionarski sagledana ali i naučno određena i definisana Titova vizija ovoga rata. Nedavno su je javno i zvanično potvrdili šefovi dveju velesila, mogućih aktera toga rata, da bi, pored mnogih drugih, svoj posebno zastrašujući opis za široku javnost dobila u knjizi »Sudbina zemlje« od Džonatan Šela. Kao političku ocjenu mogućnosti »produženja politike« za postizanje cilja dobila je u nedavnom moskovskom komentaru »samo ljudi lišeni zdravog razuma mogu da tvrde da je atomski sukob moguće ograničiti i u njemu pobediti.«¹⁸

Umjesto zaključka na postavljene teze u početku Ibrahimpašićevog članka, moj odgovor je, da je nelogično u ovom slučaju prilaziti ratu kao pojavi uopšte, i iz njega izvlačiti podjednako važeće zaključke za obostrano uništavajući i za svaki drugi, mali ili srednji, konvencionalni rat. Za ove ratove koji su i danas u toku, ništa se u odnosu na Klauzevicevu definiciju do danas nije promijenilo, iako je svaki novi rat u odnosu na prethodni, po sredstvima, taktici ili drugim obeležjima donosio nešto novo. Klauzevic je i onda na to ukazivao i njegovu definiciju nikakva nova sredstva nijesu mogla ni u čemu da izmjene, sve dok je rat ostajao »onakav kakav je« tj. sredstvo za ostvarenje ciljeva politike. Prema tome, definicija je neprkosnoveno na snazi i danas i nepravilno je dovoditi je u pitanje. Drukčije je, kao što je rečeno, sa obostrano uništavajućim ratom na koji je kao bescilnost i besmislicu i Klauzevic ukazao. Prema tome, i tu se ništa do danas nije izmijenilo. Jedino što je rat Klauzevic zamišljao samo kao teorijsku mogućnost pa se, sem konstatacije, na njemu nije ni zadržavao, dok je danas on realnost pa možemo o njemu polemisati ali ni u kom slučaju kao o sredstvu za ostvarenje ciljeva politike, jer on to nije.

¹⁷ F. Engels: Anti Diring, »Naprijed«, Zagreb 19..., str. 279.

¹⁸ »Politika« — 19. 8. 1982.